

Irena Kulik

Towarzystwo Przyjaciół Grodna i Wilna, Oddział w Lublinie

ORCID: 0000-0003-4106-9402

Nazwy własne na podstawie powieści Zbigniewa Żakiewicza *Wilcze łąki*

Słowa kluczowe

Kresy Północno-Wschodnie, Zbigniew Żakiewicz, *Wilcze łąki*, onomastyka literacka

Streszczenie

Pierwszą częścią *Tryptyku wileńskiego* Zbigniewa Żakiewicza są *Wilcze łąki*. Składają się z 22 opowiadań z elementami fantastycznymi. Jako osobna książka zostały wydane w 1982 roku w Warszawie przez Wydawnictwo „Czytelnik”. Akcja toczy się w latach trzydziestych na Kresach Północno-Wschodnich, na terenie obecnej Republiki Białorusi. Głównym bohaterem jest siedmioletni chłopiec, Ryś Wołczacki i z jego perspektywy został odtworzony otaczający go świat z charakterystycznym dla tego regionu językiem, którego cechy zauważalne są w nazwach własnych. Poddano je analizie oraz zaprezentowano w poszczególnych grupach: tytuły literackie, antroponimy, nazwy geograficzne, zoonimy, chrematonimy, kosmonimy oraz teonimy.

Założenie badawcze, informacja o autorze oraz analiza tytułów

Nazwy własne są bogactwem każdego narodu, gdyż kryją w sobie wiedzę o jego historii politycznej i społecznej, o historii kultury i religii, właściwościach i krajobrazie ziemi rodzinnej, związkach z innymi krajami, a także o działaniach, dążeniach, a nawet emocjach ludzi, jak również o realiach życia oraz ludzkich wartościach. Są też

świadcstwem przynależności etnicznej człowieka i ziemi do narodu, wyznacznikiem narodowości¹.

Te wszystkie kryteria odnośnie do nazw własnych zostały wyraźnie zarysowane w utworach wspomnieniowych Zbigniewa Ryszar-da² Żakiewicza – pisarza, publicysty, historyka literatury rosyjskiej z okresu 1894–1914, absolwenta Wyższej Szkoły Pedagogicznej we Wrocławiu oraz pracownika naukowego tejże uczelni przeniesionej do Opolą, nieco później – Uniwersytetu Gdańskiego. Urodził się w Wilnie na początku lat trzydziestych XX wieku w 1932, wg zapisu w metryce 1933 roku, jak podaje upamiętniający pisarza nekrolog w czasopiśmie społeczno-kulturalnym „Strony”³. Dzieciństwo spędził na terenie obecnej Białorusi, w kresowym Mołodecznie, Poniżiu Tatarskim⁴ w gminie Bienica⁵ oraz folwarku Leonpole nieopodal Krewa, zanim na zawsze opuścił wraz z matką-wdową, Zofią z domu Oganowską, swoją małą ojczyznę w lutym 1946. W ramach repatriacji przeniósł się do powojennej Polski i początkowo zamieszkał w Łodzi. Zaliczany jest do wybitnych autorów nurtu literatury kresowej, zaistniał również jako pisarz dla dzieci i młodzieży. Wyóżniony został wieloma nagrodami i odznaczeniami⁶.

Do najważniejszych dzieł w jego twórczości należy *Tryptyk wileński*⁷, który składa się z części: *Wilcze łąki*, *Ród Abaczów* oraz *Wilio, w głębokościach morza*. Ukazuje obraz utraconej ziemi ojczystej, który utkwiał w pamięci autora początkowo jako szczęśliwy – z lat 1936–

¹ Z. Kaleta, *Teoria nazw własnych*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, IJP PAN, Kraków 2005, s. 15.

² Informacja o podwójnym imieniu Żakiewicza pochodzi ze strony: https://fil.ug.edu.pl/sites/default/files/_nodes/slider/53976/files/zbigniew_zakiewicz.pdf [dostęp: 30.11.2021].

³ *Zbigniew Żakiewicz (1933–2010)*, „Strony” 2010, t. 6, s. 72–73.

⁴ *Wyobrażenia przestrzenne Zbigniewa Żakiewicza*, „Topos” 2018, nr 25 (2), s. 104.

⁵ Przynależność do określonej gminy potwierdzam na podstawie *Słownika geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* ze strony: http://dir.icm.edu.pl/pl/Słownik_geograficzny/Tom_III/ [dostęp: 30.11.2021].

⁶ Szczegółową informację biograficzną dot. Zbigniewa Żakiewicza podaje Maciej Dęboróg-Bylczyński w monografii pt. *Pamięć, nostalgia, tożsamość. Kulturowe aspekty estetyki pogranicza w twórczości Zbigniewa Żakiewicza*, https://cf-tk.statiki.pl/images/files/086/@9788361184553_33,145677.pdf [dostęp: 15.11.2021].

⁷ Przywoływany *Tryptyk wileński* Zbigniewa Żakiewicza został wydany w 2005 roku w Gdańsku przez Wydawnictwo Słowo/Obraz Terytoria.

1938 oraz burzliwy – z okresu 1941–1946⁸. Każda z trzech części pierwotnie ukazała się osobno. Najpierw *Ród Abaczów* w 1968 roku, czternaście lat później – *Wilcze łąki*, natomiast po kolejnych jedenastu – *Wilio, w głębokościach morza*. Początkowo, według zamysłu autora, pierwsze dwie oraz wydana w 1975 roku *Dolina Hortensji* (z akcją w Karpatach) złożyły się na *Sagę wileńską* z 1992 roku.

Szczególną uwagę zwróciłam na nazwy własne, które wyekscerpowałam z powieści *Wilcze łąki*⁹ oraz poddałam analizie. Utwór ten, zachowując kolejność chronologiczną, otwiera *Tryptyk wileński*. Według Anny Legieżyńskiej jest to:

(...) kalejdoskop reminiscencji z dzieciństwa, przesuwających się na taśmie pamięci dorosłego narratora, który odtwarza rolę dziecka, Rysia Wołczackiego, Wołczka. Teatralizująca funkcja pamięci ujawnia się zarówno za pośrednictwem stylistyki tekstu (pierwszoosobowa narracja unaoczniająca, poetyka opisów), jak i na poziomie świata przedstawionego, ukształtowanego niczym obrotowa scena, na której pamięć lokuje różne postaci napotymane przez dziecko (rodzice, krewni, goście) oraz miejsca, hierarchizowane wedle skali bezpieczeństwa i egzotyki (dom, ogród, łąki, las). Każdy z krótkich rozdziałów zachowuje autonomię literacko-wspomnieniową, ich kolejność motywuje jedynie logika kapryśnej pracy pamięci. Spoiwem pozostaje rodzaj światoodczucia bohatera: wyraźnie somatyczna, zmysłowa percepcja rzeczywistości, podległa hermeneutyce wyobraźni. Dziecięce „ja” objaśnia sobie świat za pomocą fantazji, a nie ratio. Rytm egzystencji wyznacza tu jeszcze codzienność, nie historia¹⁰.

Żakiewicz, przywołując w *Wilczych łąkach* wspomnienia z wczesnego dzieciństwa, wykorzystał percepcję, a szczególnie jeden ze zmysłów – węch. Dlatego wg Anny Legieżyńskiej „(...) wrażenia zapachowe kształtują deskrypcję miejsc autobiograficznych, nazwanych tutaj wilczymi łąkami”¹¹, które jako wyrażenie *Wilcze łąki* wykorzystano do tytułu książki oraz ostatniego z 22 krótkich opowiadań, częściowo napisanych w stylu skojarzeniowo-fantastycznym, gdzie

⁸ O okresie dzieciństwa Żakiewicz informuje w Posłowie *Tryptyku wileńskiego* na s. 446.

⁹ Wydanie książki *Wilcze łąki*, z którego korzystam w artykule, ukazało się nakładem Wydawnictwa „Czytelnik” w 1982 r.

¹⁰ A. Legieżyńska, *Odnawianie Tryptyku wileńskiego Zbigniewa Żakiewicza*, [w:] *Zagadnienie bilingwizmu*, Seria I: *Dwujęzyczni pisarze litewscy i polscy*, red. A. Baranow, J. Ławski, Prymat, Białystok–Vilnius 2017, s. 416.

¹¹ Ibidem, s. 423.

„(...) wyobrażenia narratora balansuje na granicy realności i baśni, ludowych wyobrażeń, snu, [gdyż] (...) dzieło Żakiewicza jest dwupłaszczyznowe, ujawnia, że poza światem rzeczywistości realnej jest świat rzeczywistości idealnej, zmetaforyzowanej. Świat ludzki i zwierzęco-roślinny stapiają się w jeden wspólny byt”¹². Dlatego najpierw analizie poddałam **tytuły**¹³ poszczególnych opowiadań, ściśle związanych z treścią, z których:

Siedem – to tytuły jednowyrazowe utworzone od apelatywów rzeczownikowych: *Balon*, *Majówka*, *Okolica*, *Powstaniec*, *Puszcza* oraz *Miacielica* (:ap. *miacielica*, błr. *мяцэліца* ‘zameć’), jak również w formie zbiorowej nazwy osobowej: *Kocięłowie*.

Dwu- i wieloczłonowe tytuły to przede wszystkim wyrażenia nominalne, których podstawowym członem jest rzeczownik. Trzy z nich jako mianownikowe wyrażenia z przydawką rzeczowną: *Anioł stróż*, *Pani Ejnarowiczowa*, *Wyprawa dookoła świata* oraz sześć z przymiotną: *Wilczy głos*, *Dziwny gość*, *Tatarska łąźnia*, *Pierwsza gwiazdka*, jak również w postaci pluralnej: *Domowe progi*, *Wilcze łąki*. Pojedyncze nazwy opowiadań to: forma zdania oznajmującego: *I znów jadę do Rygi*; wyrażenie z przymikiem: *Z wizytą*; porównanie: *Jak chmura*; zestawienie z łącznikiem: *Dziedy-dziadule*, gdzie pierwszy człon *Dzied* (:ap. *dzied*, błr. *дзёд* ‘dziad, żebrak’) oraz dwa ze spójnikiem łącznym: *Schody i strychy*, *Pac-pacuk i pies wściekły*, gdzie regionalizm *pac*, *pacuk* określa ‘szczura’ jak podaje *Słownik Wileński*¹⁴. Wśród wszystkich powyżej wymienionych tytułów najbardziej realistyczna jest zbiorowa forma rodowa – *Kocięłowie*.

¹² O. Pańkowska, *Litwa Mickiewiczowska w powieści Ż. Żakiewicza „Wilcze łąki”*, [w:] *Tvorčestvo Adama Mickieviča i sovremennaja mirovaja kultura*, Grodno 2010, s. 158–162.

¹³ Opracowanie tytułów zastosowałam wg metody Urszuli Kęsikowej z początku lat 90. XX stulecia (zob. U. Kęsikowa, *O tytułach utworów literackich M. Rodziewiczówny*, [w:] *Onomastyka literacka*, red. M. Biolik, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Olsztyn 1993, s. 347–348). Tytuły są zaliczane do ideonimów (od grec. *idéa* ‘wygląd’), czyli nazw wytworów ludzkich oraz wg W. Makarskiego – są one nominacjami nacechowanymi znaczeniowo (W. Makarski, *Szkic o tytułach utworów Juliusza Słowackiego*, „Dialog Dwoh Kultur [DIALOG DVOH KUL’TUR]” 2015, nr 10, s. 111), co potwierdza K. Sicińska (*Tytuły utworów w cyklu „Na skalnym Podhalu” Kazimierza Tetmajera – struktura syntaktyczno-semantyczna, uwarunkowania stylistyczne i tekstowe, funkcje*, „Onomastica” 2019, t. 63, s. 182). Pod tą nazwą osobno na końcu artykułu umieściłam wyodrębnione tytuły wynikające z treści utworu.

¹⁴ A. Zdanowicz i in., *Słownik języka polskiego*, t. 1–2, Wilno 1861, s. 953, <https://eswil.iip.pan.pl/index.php> [dostęp: 15.11.2021].

Ze względu na to, że akcja powieści autobiograficznej *Wilcze łąki* rozgrywa się w realiach kresowych w drugiej połowie lat trzydziestych XX wieku, zawiera nazwy autentyczne oraz fikcyjne w postaci antroponimów (imion, nazwisk, przezwisk oraz historycznych przydomków i pseudonimów), etnonimów, zoonimów, nazw geograficznych: choronimów, ojkonomów, mikrotoponimów, hydronimów, oronimów; nazw miejskich: urbanonimów. Również w powieści nie zabrakło chrematonimów, czyli nazw własnych obiektów materialnych i niematerialnych w postaci: akcjonimu, emporionimów, ergonimów, eklezjonimów, firmonimów, heortonimów, ideonimów¹⁵ oraz nazw bóstw, czyli teonimów i kosmonimów, które poniżej omawiam w poszczególnych punktach.

Antroponimy

Najbardziej liczną grupę (około 55%) stanowią antroponimy, szczególnie imiona oraz nazwiska, nieliczne są przezwiska oraz zniskome przydomki historyczne i pseudonimy.

Imiona

Jak uważa Tadeusz Milewski – imiona osobowe tworzą system, który wyodrębniając się z całości języka pewnymi specyficznymi cechami, stanowi równocześnie część tradycji prawno-obyczajowej każdego społeczeństwa¹⁶. W utworze zaobserwowałam 25 imion męskich oraz 20 żeńskich, z których trzy formy są określeniami odmęzowskimi. Wystąpiły one w powieści samodzielnie, z nazwiskami oraz przezwiskami. Ujawniło się sześć form rodzimych. Znaczną większość stanowią imiona chrześcijańskie z kanonu Kościoła zachodniego oraz pojedyncze ze wschodniego, jak również formy żydowskie, tatarskie czy możliwe litewskie. Są liczną grupą, która odnosi się do osób rzeczywistych, historycznych, jak również biblijnych oraz postaci fikcyjnych.

¹⁵ Przytoczona terminologia onomastyczna, wg której dokonałam podziału na poszczególne grupy, pochodzi z *Aktualnej listy podstawowych haseł terminologii onomastycznej w języku polskim* autorstwa Artura Gałkowskiego ze strony: onomastyka.uni.lodz.pl/strona-glowna/terminologia-polska [dostęp: 3.11.2021]. Podziału na podgrupy chrematonimów również dokonałam w oparciu o artykuł *Definicja i zakres chrematonimii* tegoż autora.

¹⁶ T. Milewski, *Imiona osobowe jako zwierciadło kultury*, [w:] idem, *Indoeuropejskie imiona osobowe*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1969, s. 147.

Jako **pełne imiona męskie**, chrześcijańskie: *Adam, Feliks, Józef, Maciej, Michał, Mikołaj / Nikoła* (: ukr. *Никóла*¹⁷), *Pius, Stefan, Tomasz*; słowiańskie dwuczłonowe: *Bronisław, Kazimierz, Władysław* oraz tatarskie: *Sulim / Selim*, jak również **żeńskie** z kanonu chrześcijańskiego: *Janina, Stefania, Tekla, Wanda* oraz z nagłosową protezą J-: *Jewa* wobec *Ewa* jako **forma derywowana** lub jako odpowiednik wschodniosłowiańskiej wersji tego imienia *Ewa*.

Pozostałe imiona męskie i żeńskie, które uległy afiksacji, przeważnie są formami fikcyjnymi. Wystąpiły z sufiksalnym *-ch-*, *-k-* często o gwarowej cesze hipokorystycznej lub ekspresywnej oraz męskie spieszczone zakończone na *-u*, czy przynależnościowe marytonimiczne z sufiksem *-owa*.

Imiona męskie pochodzenia słowiańskiego zakończone na *-ch*: *Zdzich* (: *Zdzisław*¹⁸) oraz na *-ek*: *Stawek* (: *Stawomir*¹⁹), *Włodek* (: *Włodzisław*²⁰; *Włodzimierz*²¹), jak również chrześcijańskiego na *-ek*: *Jurek, Lolek* (: *Karol*), *Waldek, Zenek*; *-ka*²²: *Janka, Ryśka, Wićka* (: *Wiktor, Witold*²³) oraz ze złożonymi formantami: *-eczka*: *Makareczka* (: *Makary*²⁴); *-eńka*: *Wicieńka*, jak również imię **żeńskie**: *Zosieńka* oraz imiona żeńskie pochodzenia chrześcijańskiego bądź hebrajskiego zakończone na *-ka*: *Awrośka* (: *Awrosija*, ros. *Авроси́я*), *Beniczka* (: *Benita*²⁵), *Esterka* (: *Estera*²⁶), *Halinka, Mańka* (: *Mania* < *Marianna, Maria*²⁷), *Małgorzatka, Wandka, Zośka*.

Kolejne derywowane męskie formy to: pojedyncza z sufiksem *-ko*: *Tońko* (: *Antoni*) oraz dwie z *-uk*: *Bazyłuk, Wincuk* jak *Kaziuk*

¹⁷ *Krestnyje imena ludej*, [w:] *Slovar' ukraïnskago jazyka*, B. Hrinčenko, t. 4, Kiev 1909, s. 557.

¹⁸ H. Fros, I. Sowa, *Twoje imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, WAM, Kraków 1979, s. 549.

¹⁹ M. Malec, *Staropolskie skrócone nazwy osobowe od imion dwuczłonowych*, Ossolineum, Wrocław 1982, s. 74.

²⁰ Ibidem, s. 62, 113.

²¹ H. Fros, I. Sowa, op. cit., s. 534–535.

²² Imiona z przyrostkiem *-ka* również mogą wskazywać na nacechowane emocjonalnie formy, o czym mówi K. Handke (*Nazewnictwo jako narzędzie ekspresji*, [w:] *Onomastyka literacka*, op. cit., s. 42). Męska forma *Janka* jest białoruskim odpowiednikiem polskiej zdrobniałej – *Janko*.

²³ H. Fros, I. Sowa, op. cit., s. 524, 532–533.

²⁴ J. Grzenia, *Słownik nazw własnych*, PWN, Warszawa 2002, s. 244.

²⁵ Ibidem, s. 101.

²⁶ Ibidem, s. 152.

²⁷ Ibidem, s. 248.

w *Zapiskach Józika Buziuka* Kazimierza Niechody wg Czesława Kosyła²⁸ oraz spieszczone imię głównego bohatera *Rysiu* zostało ujęte w formie wołacza w funkcji mianownika, jak *Stasiu, Jasiu* w powieści Wiesława Myśliwskiego *Kamień na kamieniu* jako onomastyczny wykładnik dialektyzacji – co wcześniej również zaobserwował tenże.

Spieszczeniu również uległy imiona żeńskie zakończone na *-a*: *Basia, Danusia, Jadzia, Krysia, Lonia, Mańcia*.

Również ujawniły się trzy przykłady marytonimiczne, czyli utworzone od imion mężów z sufiksem *-owa*: *Albinowa* (: im. m. *Albin*), *Józefowa* (: im. m. *Józef*), *Tońkowa* (: im. m. *Tońko* < *Antoni*).

W tym zbiorze przywołano nazwę osobową hierarchy Kościoła katolickiego: *Ojciec Święty Pius XI papież*, którą podaje *Księga adresowa m. Wilna 1939. Wileński kalendarz informacyjny*²⁹.

Jako pojedynczy przykład ukazał się w książce skrót imienia bądź nazwiska do nagłosowej litery w postaci: *pan U.* w opowiadaniu *Majówka*: „Szczególnie pan U., dobrze znany w polskim towarzystwie, próbuje swoich sił poetyckich, sięgając po laury białoruskiego poety”³⁰.

Nazwiska oraz historyczne przydomki i pseudonimy

Kolejną, najbardziej liczną grupę, stanowią nazwiska, czyli formy usytuowane zasadniczo na drugim miejscu po imieniu lub osobno. Wśród nich przeważają nazwiska męskie bohaterów uczestniczących w akcji utworu w liczbie 44 oraz 20 – jako nazwy osobowe potwierdzone historycznie. Zaledwie 10 nazwisk określa kobiety. Sporą liczbę stanowią nazwiska autentyczne, potwierdzone wspomnieniami Żakiewicza³¹ oraz sympatyków jego dorobku naukowego, literackiego³², jak również formy licznie związane z historią

²⁸ C. Kosyl, *Główne nurty nazewnictwa literackiego (zarys syntezy)*, [w:] *Onomastyka literacka*, op. cit., s. 72.

²⁹ <https://kpbk.umk.pl/dlibra/publication/184345/edition/186455/content?ref=L2NvbGx1Y3Rpb25kZXNjcm1wdGlvbi80> [dostęp: 05.10.2021].

³⁰ Z. Żakiewicz, *Wilcze łąki*, Warszawa 1982, s. 94.

³¹ Swoje wspomnienia Z. Żakiewicz przytacza również w artykule *Z Panem Tadeuszem i Wielką Improwizacją spoufalony...*, [w:] *Mickiewicz i ja – pisarze o Mickiewiczu*, t. 5, s. 188–191. Wersja elektroniczna na stronie: https://rcin.org.pl/Content/65159/WA248_72355_P-I-2524_zakiewicz-z-panem_o.pdf [dostęp: 15.11.2021].

³² O autorze *Wilczych łąk* w piątą rocznicę śmierci pisał F. Apanowicz w *Kronice „Studia Rossica Gedanensia”* 2015, t. 2, s. 513–523, zaś w dziesiątą po-

ziemi oszmiańskiej. Wśród nich najczęściej pojawiają się nazwiska utworzone przez autora, gdzie wyraźnie zarysowuje się funkcja socjologiczna, która odzwierciedla relacje rodzinne, pozycję społeczną, reguły grzecznościowe czy przynależność środowiskową³³.

Cztery z nich jako formy odapelatywne prymarne: *Kaban* (: gw. ap. *kaban* 'dzik, wieprz'), *Lebiedź* (: ap. *lebiedź*, błr. *лёбедзь* / ros. *лёбедь* 'łabędź'), *Młot(owa)*, *Osełka* odnoszą się do nazwisk bohaterów z niższych warstw społecznych, jak również *Krywonos* (: złożenie *krywono-* nos³⁴ od wyrażenia *krywy nos*, błr. *крывы нос*).

Natomiast derywowane licznymi sufiksami: *-ski*, *-acki*, *-ański*, *-yński*, *-ecki*, *-owski*, *-owicz*, *-ewicz*, *-ek*, *-ko* oraz z fonetyczną cechą akania w sufiksie *-ka*, jak również inne, zakończone na: *(-ejko)*, *-ło*, *-anin* oraz *-a* ukazują różnorodność cech kresowych, w znacznym stopniu z podstawami odapelatywnymi: *Bociański*, *Kryczyński*, *Fujarkiewicz*, *Kosiarkiewicz*, *Lichtarowicz*, *Chlebionek* (por. z gw. *chlebić* < *pochlebiać*³⁵), *Dziedziejko* / *Dziedziejka*, *Siulko* / *Siulka* (: gw. *siulić* 'doradzać komu usilnie' od lit. *siūlyti*³⁶), *Szyrko* (: ap. *szyroki* / *szeroki*³⁷), *Śnitko* oraz odimiennymi: litewskim *Dowgiatło* (: lit. im. *Daūgilas*³⁸, por. z lit. im. m. *Daugaila*³⁹), staropolskim:

święcono mu wydanie specjalne „Gazety Uniwersyteckiej” w Gdańsku – Zbigniew Żakiewicz. In memoriam, https://gazeta.ug.edu.pl/wp-content/uploads/2020/07/GU_zakiewicz_net.pdf [dostęp: 15.11.2021] .

³³ E. Oronowicz-Kida, *Przeszłość w nazwach własnych zapisana* (Na podstawie „Pamiętnika” Andrzeja Urbana), „Słowo. Studia Językoznawcze” 2017, t. 8, s. 156.

³⁴ Według *Słownika etymologicznego języka polskiego* A. Brücknera, Wiedza Powszechna, Warszawa 1970, s. 276, odpowiednikiem błr. ap. *krywonos* jest *krzywonos* 'nazwa ptaka'. W polskiej antroponimii jest notowane nazwisko *Krzywonos* (: ap. *krzywonos* 'człowiek o krzywym nosie'; L. Tomczak, *Słownik odapelatywnych nazwisk Polaków*, Wrocław 2003, s. 138).

³⁵ *Słownik języka polskiego*, red., J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, t. 1, Warszawa 1900, s. 279.

³⁶ *Słownik języka polskiego*, red., J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, t. 6, Warszawa 1915, s. 121.

³⁷ Ibidem, s. 706.

³⁸ L. Dacewicz, *Imiona w strukturze nazwisk dawnych mieszkańców polsko-litewsko-wschodniostłowińskiego pogranicza jako fakt kulturowy*, [w:] *Pogranicza, Kresy, Wschód a idee Europy*, Katedra Badań Filologicznych „Wschód – Zachód”, Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku, Stowarzyszenie Naukowe „Oikoumene”, red. A. Janicka, G. Kowalski, Ł. Zabielski, Białystok 2013, s. 273.

³⁹ J.B. Walkowiak, *Litewskie nazwiska Polaków. Słownik etymologiczno-frekwencyjny*, UAM, Poznań 2019, s. 95.

Kochanowski, jak również chrześcijańskimi z kanonu Kościoła zachodniego i wschodniego: *Butarewicz, Emilianowicz, Kondratowicz, Kuczyński, Markowski, Szymankiewicz(ówna), Waszkiewicz, Zienkowicz*. Wybrane ze zwrotem grzecznościowym *pan*: *Bokszczanin*, (por. z lit. *bókštas* 'wieża'⁴⁰), *Dowgiałło, Kotowicz, Kozłowski, Rostocki, Sarnecki* oraz *Wołczacki* określają postacie przeważnie z kręgu szlacheckiego bądź mieszczańskiego. W ten sposób również autor-narrator wyraża swój szacunek przede wszystkim do rodziców, stąd mamy zwrot: *pan Wołczacki, pani Wołczacka, państwo Wołczaccy*. Mały Rysiu stara się dociekliwie pojąć, dlaczego nazywa się *Wołczacki*, a nie *Psiacki* albo *Krowacki*, natomiast ojciec, ze względu na swoją obszerną posturę, tym bardziej nie *Niedźwiedzki*? Na co otrzymuje odpowiedź od służącej Mańki, którą sobie również na swój sposób tłumaczy:

„– Z Wołczysk wy wszyscy, dlatego Wołczackie.

– Wołczackie my dlatego, że my wszystkie wołki. A ja to na pewno”⁴¹.

Fikcyjne nazwisko głównego bohatera w znacznej mierze wykazuje cechy wschodniosłowiańskie w podstawie *Wołk* (: ap. *wołk*, błr. *воўк*, ros. *во́лк* 'wilk'), którą potwierdzono jako nazwę osobową w *Słowniku staropolskich nazw osobowych*⁴² oraz utworzono ze złożonym formantem *-acki*. Wystąpiło również w postaci dwuczłonowej z łącznikiem: *Wołk-Wołczacki* oraz ze wschodniosłowiańskimi zjawiskami fonetycznymi: *Wouczeni* z przejściem *t > u*, ze zjawiskiem akania w *Wauczeni* oraz wydłużoną wymową w zakończeniu *-cki-j* w *Wołczackij*, tak jak brzmią wszystkie nazwiska na *-ski, -cki* w języku rosyjskim⁴³.

Również od form męskich zostały utworzone formy żeńskie merytonimiczne. Jedną z cechą gwarową augmentatywną z suf. *-icha*: *Krywonosicha*. Kolejne: z *-owa*: *Bokszczaninowa, Ejnarowiczowa, Emilianowiczowa, Młotowa*; zakończone na *-a*: *Markowska (Jaźmówie), pani*

⁴⁰ *Wielki słownik polsko-litewski*, V. Vaitkevičiūtė, t. 2, Marijampolė 2003, s. 484.

⁴¹ Z. Żakiewicz, *Wilcze łąki*, op. cit., s. 49.

⁴² *Słownik staropolskich nazw osobowych*, red. W. Taszycki, t. 6, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1981, s. 198.

⁴³ Wg zasady 77.B.1. zawartej w *Słowniku języka polskiego*: „Zakończenia rosyjskich nazwisk na *-ский, -цкий, -ий, -ый* zapisujemy w tekstach polskich przez *-ski, -cki, -i, -y* i odmieniamy tak jak nazwiska polskie...”, <https://sjp.pwn.pl/zasady/310-77-B-1-Nazwiska-na-%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D1%86%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%B8%D0%B9-%D1%8B%D0%B9;629702.html> [dostęp: 30.11.2021].

Rogalska, pani Wołczacka oraz dwie formy żeńskie patronimiczne z formantem *-ówna*: *Dowgiałłówna*, *Szymankiewiczówna*.

Główny bohater jest wtajemniczany przez dorosłych, a szczególnie przez matkę, w historię ziemi oszmiańskiej⁴⁴, która jest związana z Wielkim Księstwem Litewskim, Rzeczpospolitą Obojga Narodów. Jest świadkiem autentycznych wydarzeń, zgodnych z akcją utworu, np. zgonu w lutym 1939 roku papieża Piusa XI, dlatego na kartach powieści ukazane są autentyczne nazwy osobowe, nazwiska oraz przydomki i pseudonimy historyczne przywołane w dialogach różnych bohaterów *Wilczych łąk*, które dotyczą: książąt, hetmanów, przywódców powstań, dezertersów, generałów rosyjskich, królów, marszałków, hrabiów, mistyka, redaktora: *Świdrygałło* (autent. *Świdrygiełło Bolesław*), *Kiszka*, *Sapieha*, *Michał Kazimierz Kocięłło*, *Wiśniowieccy*, *Poniatowski*, *Ogiński*, *Napoleon*, *Józef Zienkiewicz*, *Chrapowicki*, *Ostroszczenko*, *Mineyko*, *Płatonow*, *Sebastianow*, *Piłsudski*, *Rydz-Śmigły*, *Budionny*, *Tyszkiewicz*, *Zyberk-Plater* oraz *Feliks Osowiecki* (autent. *Stefan Ossowiecki*⁴⁵) – znany mistyk przedwojennej Polski czy *Mackiewicz* (autent. *Stanisław Cat-Mackiewicz* – redaktor naczelny przedwojennego „Słowa Wileńskiego”).

Żakiewicz przytacza również nazwiska szlachty zagrodowej z *Okolicy* na Wyżynie Oszmiańskiej, czyli usytuowanej w pobliżu rodoowego folwarku *Leonpole*⁴⁶, leżącego nieopodal Łosku oraz Krewa, a wśród nich rodowe matki autora – *Oganowscy* oraz z pobliskich miejscowości, których nazwy w większości powstały od nazwisk, takich jak: *Lenkowscy*, *Markowscy*, *Masłowscy*, *Mickiewicz*, *Oziewicz* i *Ułańscy*.

⁴⁴ Szczegółowo o historii dziejów na ziemi oszmiańskiej do wielkiego odwrotu przez nią wojsk napoleońskich opowiada C. Jankowski na stronie: <https://napoleon.org.pl/index.php/biblioteka-empire-u/czytelnia/zrodla/184-czeslaw-jankowski-trakt-napoleonski> [dostęp: 12.12.2021].

⁴⁵ Z informacją o praktykach paranormalnych Stefana Ossowieckiego można zapoznać się w dzienniku „Rzeczpospolita” na stronie: <https://www.rp.pl/historia-polski/art18993491-zapatrzeni-w-medium-moda-na-zjawiska-paranormalne> [dostęp: 10.10.2021].

⁴⁶ Żakiewicz we wspomnieniach z okresu II wojny światowej wymienia miejsce ostatniego zamieszkania w artykule *Z Panem Tadeuszem i Wielką Improvizacją...*, op. cit., s. 188–189.

Przezviska

Kolejno na kartach powieści można spotkać dziesięć fikcyjnych przezvisk, które odzwierciedlają stosunek autora-narratora do określonych bohaterów oraz wyrażają uczuciową, czasem intelektualną ocenę nazywanych przez twórcę⁴⁷. Zazwyczaj są w postpozycji po nazwiskach lub osobno. Dodatkowo wyodrębniają cechy fizyczne, jak zestawienie: *Spuchnięte Łby* wobec kolegów, braci Kosiarkiewiczów, których ukazano z okrągłymi głowami; zjawiska fizjologiczne: *Grochodupek*, (Fujarkiewicz) *Katapierton*, (Kuncewicz) *Rypajło*, *Pierdzimączka* oraz psychiczne: zestawienie *Biała Gorączka* wobec Bociarskiego, ojca kolegi Zenka czy zrost *Jaźmówie* wobec pani Markowskiej, która nadużywała tego zwrotu, jak również wyrażającego choleryczną cechę charakteru innego kolegi – Waldka, którego określono jako *Skory* od ap. *skory* 'szybki'⁴⁸. Pełnią one funkcję ekspresywną. Natomiast dwa z nich: dzieć *Nasturcjowy* oraz *Podprożny* – lokalizującą.

Etnonimy

W postaci form realistycznych zarysowała się w powieści wielonarodowościowość w liczbie 11 etnonimów. Jak zauważyła Maria Malec „(...) są one wynikiem adaptacji do języka polskiego obcych [form] pochodzących z różnych, bliskich i dalekich obszarów geograficznych i kulturowych”⁴⁹. W *Wilczych łakach* przeważnie wystąpiły nazwy narodów współzamieszkujących historycznie tereny Wileńszczyzny w wersji potocznej, gwarowej oraz ogólnopolskiej: reg. *Białorus* / *Białorusy*, *Białorusin* / *Białorusini* (Rusini, przym. *Ruski*), *Cygan* / *Cyganie*, *Litwin* / *Litwini*, *Polak* / *Polacy*, *Tatar* / *Tatarzy*, *Żyd* / *Żydzi* / reg. plur. *Żydy* (eks. *Żydki*) oraz samookreślenie się małego bohatera: „Ani ja Litwin, ani Tatar, ani Ruski, ani Polak. Woł-Wołczacki jestem”⁵⁰. Przytoczono nazwy ekspansywnych narodów: z *Niemcem* / z *Niemcami*, o *Szwedzie*. Kolejno *Chińczyk* czy *Indianin* wystąpiły w porównaniach: jak u *Chińczyka*, jakby z *Indianinem* oraz *Francuz* w pytaniu retorycznym:

„– Nie widziałeś czasem jakiegoś Francuza?”⁵¹.

⁴⁷ A. Cieślukowa, *Przezviska*, [w:] *Polskie nazwy własne...*, op. cit., s. 122.

⁴⁸ A. Zdanowicz i in., op. cit., s. 1497.

⁴⁹ M. Malec, *Etnonimy*, [w:] *Polskie nazwy własne...*, op. cit., s. 185.

⁵⁰ Z. Żakiewicz, *Wilcze łąki*, op. cit., s. 135.

⁵¹ Ibidem, s. 149.

Natomiast jedna forma *Podolanka* – odnośnie do mieszkanki regionu Podola na Ukrainie w treści przytoczonej piosenki na kartach *Wilczych łąk*: „Anioł stróż unosi mnie na wysoki kamień, Podolanka siedzi na nim”⁵².

Zoonimy

Nazwy zwierząt⁵³ w powieści są bardzo nieliczne, pomimo styczności głównego bohatera z bogatą florą oraz fauną ziemi oszmiańskiej. Autor przytacza dwa typowe zawołania jako formy sekundarne deminutywno-hipokorystyczne z sufiksem *-ka*: *Ryska* – kotki oraz *-ek*: *Puszek* – psa. Interesujące jest przywołanie przez Żakiewicza fikcyjnego określenia – *zwierz Humbolda* niby sztucznego połączenia lisa oraz psa, którego jakoby w Afryce miał odkryć przyrodnik Aleksander von Humboldt.

„(...) A to zwierze jest niedawno odkryte w Afryce przez wielkiego uczonego, który się nazywa Humbold. Ono żre tylko surowe mięso. (...) Liso-pies łapczywie pożera ochłap ku wielkiemu zadowoleniu wszystkich i samego właściciela”⁵⁴.

Nazwy geograficzne

Kolejną dość obszerną grupą (około 35% nazw własnych) są nazwy geograficzne, których omawianie rozpocznę od autentycznych **choronimów**. Są to nazwy takich państw, jak: *Anglia, Białoruś, Francja, Niemcy, Ruś, Prusy, Polska*, również jako *Najjaśniejsza Rzeczpospolita // Unia // Litwa i Korona* oraz *Wielkie Księstwo Litewskie*, jako **kraina geograficzna**: *Sybir* czy nazwa **kontynentu**: *Afryka*, nazwa greckiej **wyspy** – *Lesbos*, nazwa **pustyni** – *Synaj*, jak również dwa **hydronimy**: *Niemen i Wilia*, rzeki, których źródła swój początek biorą na terenie Białorusi.

Natomiast autentyczność lub fikcyjność 43 **ojkonimów** potwierdziłam na podstawie *Słownika geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*⁵⁵. Podzieliłam je na trzy grupy ze względu

⁵² Ibidem, s. 36.

⁵³ Nazwy zwierząt opracowałam, wzorując się na artykule Jerzego Głowackiego, *Zoonimy w utworach Edwarda Niziurskiego*, [w:] *Onomastyka literacka*, op. cit., s. 219–223.

⁵⁴ Z. Żakiewicz, *Wilcze łąki*, op. cit., s. 88.

⁵⁵ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, s. 1880–1914.

na układ przestrzenny od najdalej położonych do najbliższej arkady dzieciństwa autora-narratora, ziemi oszmiańskiej, czyli powiatu:

- a) nazwy miast bardziej odległe od Oszmiańszczyzny, przywoływane w trakcie rozmów bohaterów, to: *Homel, Lejpuny, Olkieniki, Petersburg, Ryga, Rzym, Piotrków (Trybunalski), Warszawa, Wilno*, gdzie *Ryga* stale jest wymieniana w zdaniu stwierdzającym złe samopoczucie głównego bohatera: np. „Zaraz do Rygi pojedę”⁵⁶.
- b) kolejno, pięć nazw miejscowości położonych nieco poza obrębem ziemi ojczystej, to: *Horodyszcze, Lipniszki, Radoszkowicze, Świr, Żodziszki*, które można zaobserwować w opowiadaniu dziada: „W kościele w Świrze to chyba było, a może w Żodziszkach”⁵⁷.
- c) oikonimy z ziemi oszmiańskiej, gdzie w wybranych miejscowościach toczy się akcja: *Bienica, Bieniny, Buchowszczyzna, Daubuciszki, Helenów, Horodeczno, Krewa, Lebiedzewo, Lenkowszczyzna, Łosk, Markowszczyzna, Oszmiana, Smorgonie, Tatarszczyzna*.

W opowiadaniu *Okolica* zarysowuje się obraz zaścianków szlacheckich usytuowanych w pobliżu rodzinnego folwarku Leonpole, które miały swoje nazwy miejscowe utworzone od nazw osobowych protoplastów rodów:

„A Lenkowscy mieszkają w Lenkowszczyźnie, Markowscy na Markowszczyźnie, Oziewicz w Oziewszczyźnie, choć też mówią na to Lenkowszczyzna. No i Ułańscy, Mickiewicz, Oganowscy, Maśłowscy – wszyscy oni są Okolicą. Różnie na tę Okolicę się mówi. Wiadomo jednak, że gdy się chce iść do Ułańskich, to się idzie na Ułańszczyznę, a Mickiewicz Mickiewiczowszczyzną szumią, jak to pole topolowym”⁵⁸.

By nadać miejscowościom nieco cech symbolicznych, najbardziej związanym z „małą ojczyzną” autora-narratora, Żakiewicz pod nazwą *Mołojcewo* ukrył *Mołodeczno*⁵⁹, z podstawą *Mołodec* (: prow. *mołodec* ‘młodzian, dzielny człowiek’⁶⁰, ros. *молодец*, biał. *маладзец*), którego

⁵⁶ Z. Żakiewicz, *Wilcze łąki*, s. 119.

⁵⁷ Ibidem, s. 52.

⁵⁸ Ibidem, s. 122.

⁵⁹ Nazwę autentyczną – *Mołodeczno* oraz fikcyjną – *Mołojcewo* we wspomnieniach w piątą rocznicę odejścia Zbigniewa Żakiewicza przytacza prof. dr hab. Bogusław Żyłko w: *Podróż(e) na Kresy ze Zbigniewem Żakiewiczem*, „*Studia Rossica Gedanensia*” 2015, t. 2, s. 529–530, z którym w 1976 r. autor *Wilczych łąk* odbył sentymentalną podróż do ojczyzny na terenie Republiki Białoruskiej, co zaowocowało powstaniem utworu.

⁶⁰ A. Zdanowicz i in., op. cit., s. 677.

dawnym polskim odpowiednikiem jest *mołojec*⁶¹ ‘mężczyzna młody, krzepki’. Wyraz pospolity na skutek onimizacji przybrał postać *Mołojec*, a wraz z dzierżawczym sufiksem *-ewo* powstała fikcyjna nazwa *Mołojcewo*, możliwe, że pod wpływem licznych nazw występujących na ziemi kaszubskiej, takich jak *Bolszewo*, *Leśniewo*⁶², z którą autor był związany w ostatnich dekadach swojego życia. Niewykluczone, że Żakiewicz za wzór do utworzenia tej nazwy wykorzystał n. m. *Krewo* usytuowanej nieopodal *Mołodeczna*, natomiast rodową miejscowość *Ponizie Tatarskie* określa jako *Niżany*.

Słownik geograficzny nie podaje nazw miejscowości z typowymi dzierżawczymi odlitewskimi sufiksami *-iszki* / *-yszki*: *Apsikiszki* (z podstawą dźwiękonaśladowczą wydania odgłosu kichnięcia), *Mysikiszki*, która jest tylko polskim zrostem: *mysi* + *kiszki*, *Grażyszki* (z lit. odprzymiotnikową podstawą utworzoną od ap. *graužas* ‘piękny’) zamiast rzeczywistej – *Grauzyszki* czy *Piekieliszi* wobec autentycznych *Pikieliszek* nieopodal Wilna, w których od 1930 roku z rodziną wakacje spędzał Józef Piłsudski.

Możliwe, że wysunięta na wschód dzielnica administracyjna stolicy Litwy – *Nowa Wilejka* (lit. *Naujoji Vilnia*) stała się wzorem do dodania określenia *Stara* do miejscowości *Wilejka*, obecnie znajdującej się w granicach Białorusi. Nie znajdziemy na terytorium tego kraju miejscowości: *Oborkowszczyzna*, *Niedźwiedziska*, *Wołczyńska*.

Mikrotoponimy

W powieści zaobserwowałam także nazwy terenowe, które dotyczą przestrzeni wiejskiej niezamieszkałej⁶³. Są to nazwy: pola, okolicy, wzniesień oraz lasu. Pierwszą z nich jest fikcyjna forma jako zestawienie *Dzike Pola* poza *Mołojcewem* (*Mołodecznem*) wobec dawnej nazwy obszaru nad Dnieprem⁶⁴: „Ale w dole za rzeczką, zaczynają się Dzike Pola. [...] A my na Dzike Pola z szablą, z szablą!”⁶⁵ oraz

⁶¹ Jak podaje A. Brückner, op. cit., s. 340, „*Mołojcy*, już u Klonowica, ruskie”.

⁶² Podobne spostrzeżenia przytacza Władysław Makarski w artykule *Przestrzeń w Panu Tadeuszu* na stronie: <https://paris.pan.pl/wp-content/uploads/2019/01/Makarski.pdf> [dostęp: 21.11.2021]. Przykłady pochodzą ze strony: http://ksng.gugik.gov.pl/pliki/urzedowy_wykaz_nazw_miejscowosci_2015.pdf [dostęp: 21.11.2021].

⁶³ R. Mrózek, *Nazwy terenowe*, [w:] *Polskie nazwy własne...*, op. cit., s. 231–232.

⁶⁴ J. Grzenia, op. cit., s. 147.

⁶⁵ Z. Żakiewicz, *Wilcze łąki*, op. cit., s. 72–73.

realistyczną nazwę 40-hektarowego folwarku *Leonpole*⁶⁶, która określa całą okolicę rozpościerającą się wokół wzniesienia pod zestawioną nazwą *Łysa Góra* jako **oronimu**: „Leonpole to są lasy i łąka porośnięta dębami, i Łysa Góra z żerdzianą wieżą”⁶⁷. Kolejne wzniesienie nieopodal Krewa autor-narrator określa *cukrową górą*: *Kiszki*, *Mineyki* oraz *Swidrygajły*. Nieopodal położona *Puszcza Nalibocka* również w powieści jest nazywana przez mieszkańców białoruskich wsi jako *Puszcza Wielikaja* (: ap. *wialiki*, biał. *вялікі* ‘wielki’).

Nazewnictwo miejskie

Zasadniczo wg Kwiryny Handke „(...) na całość terenu miejskiego składają się trzy (...) typy obiektów o różnym charakterze: a) obszary, czyli dzielnice, osiedla, przedmieścia, parki; b) trakty, czyli ulice, aleje, szosy, nadbrzeża i inne ciągi komunikacyjne; c) punkty, czyli obiekty stałe umiejscowione, ograniczone przestrzenie, tj. place, ronda, skwery, targowiska, rynki, bramy, baszty, roгатki, forty, mosty, dworce, stadiony, rozmaite ważne budowle (pałace, zamki, kościoły, hotele, siedziby władz) itp.”⁶⁸.

W powieści pojawiły się nieliczne nazwy miejskie, które dotyczą nazw trzech ulic wymienionych w Mołojcewie (Mołodecznie), a właściwie urbanonimy utworzono od: nazwy osobowej – *Bandurskiego*, kolejno – pamiątkowej: *Sejmikowa* oraz topograficznej: *Dworcowa*, jak również trzech **dzielnic**: *Nowy Świat*, *Stare Miasto*, *Zatorze*, gdzie *Nowy Świat* możliwe, że ma znaczenie przenośne jako teren nieodkryty przez małoletniego bohatera.

Chrematonimy

Z przestrzenią miejską wiązać się również **chrematonimy** w większości jako nazwy autentyczne, które dotyczą obiektów materialnych i niematerialnych⁶⁹, gdyż od gr. *chréma*, *chrématos* to: ‘rzecz, przedmiot, towar’. Określają różnego rodzaju obiekty i instytucje związane z nowoczesną cywilizacją, jak również wytwory przemysłowe i rękodzielnicze, artykuły handlowe oraz tytuły książek, czasopism, wierszy. Stanowią około 7% wyodrębnionych nazw

⁶⁶ Idem, *Z Panem Tadeuszem i Wielką Improwizacją...*, op. cit., s. 188–191.

⁶⁷ Idem, *Wilcze łąki*, op. cit., s. 122.

⁶⁸ K. Handke, *Nazewnictwo miejskie*, [w:] *Polskie nazwy własne...*, op. cit., s. 295.

⁶⁹ A. Gałkowski, *Definicja i zakres chrematonimii*, „*Folia Onomastica Croatica*” 2018, t. 27, s. 1.

własnych. W Mołojcewie wyróżniono trzy sklepy nazwami osobowymi właścicieli. Dwa spożywcze: *wędlarnia Chlebionka* oraz *sklep z towarami kolonialnymi u Esterki* i *sklep z materiałami starej Młotowej*. W dwu przypadkach wykorzystano nazwiska właścicieli, natomiast jeden raz – imię⁷⁰ żydowskie z kwalifikatorem „porządna Żydówka”. Nazwy własne sklepów zaliczane są do *emporionimów*, natomiast jako *ergonimy* ujawniły się nazwy instytucji, organu oraz koła: *Komisja Edukacji Narodowej* (nazwa własna instytucji oświatowej działającej od 1773 do 1794 roku), która w tym mieście zapoczątkowała gimnazjum; *Kasa Chorych* (nazwa instytucji ubezpieczeniowo-finansowej) w powieści jako szpital, *Rząd Narodowy* – (nazwa naczelnego organu władzy, działającego w okresie Powstania Styczniowego na dawnych ziemiach Polski) czy *Koło Białoruskie*. Również wymienione zostały nazwy świątyń jako *eklezjonimy*: unicka świątynia pod wezwaniem *św. Heliasza* czy katolicka pod wezwaniem *św. Trójcy* w Bienicy.

„(...) Michał Kazimierz Kocięł nowy rezydencjalny pałac w Bienicy swojej postawił i pyszny kościół stanął pod wezwaniem *św. Trójcy* i oddany został ojcom bernardynom (...)”⁷¹.

Natomiast z przestrzenią miejską w Wilnie powiązany jest istniejący do dzisiaj pod inną nazwą hotel *Dźordż* (*St. Georges* ‘św. Jerzego’), w którym zatrzymywał się ojciec głównego bohatera – pan Wołczacki.

Również zaobserwowałam dwa przykłady **firmonimów**, czyli **nazw firm** produkujących: *buciki* od „Bata” oraz radia *Philips* w przykładzie: „Philips nastawiony, wszyscy słuchają, jak w Rzymie po łacinie chór śpiewa”⁷² oraz skojarzeniowej **nazwy rzeczy** balonu z jedną z postaci *Krywonos* ze zgrubiałym formantem *-isko* jak w *kocisko*: *Krywonosisko-balonisko*, jak również dwukrotnie wymienionej **nazwy obrazu**: *Matka Boska* oraz **nazwa regionalnego wyrobu cukierniczego**: *Kaziukowe serca*, które zostały kupione na jarmarku „Na Kaziuka”, który z kolei jest **akcjonimem**.

⁷⁰ O imionach w funkcji chrematonimii w nazwach obiektów i instytucji związanych z nowoczesną cywilizacją szczegółowo w: M. Malec, *Imiona w funkcji chrematonimów – nazw obiektów i instytucji związanych z nowoczesną cywilizacją*, [w:] eadem, *Imię w polskiej antroponimii i kulturze*, DWN, Kraków 2001, s. 104–105.

⁷¹ Z. Żakiewicz, *Wilcze łąki*, op. cit., s. 114.

⁷² Ibidem, s. 39.

Do grupy **ideonimów** zaliczam przytoczone przez Żakiewicza dwa tytuły książek dla dzieci: „*Bajki*” Andersena oraz „*Bracia Grimm, Bajki*”, jak również ukazującego się w latach 1917–2013 magazynu „*Płomyczek*” czy czasopisma satyrycznego „*Mucha*” oraz tytuły: **pio-senki religijnej** *Boże, coś Polskę* czy **modlitw**: *Aniele Boży* oraz *Sweika Maria* od lit. *Sveika, Marija* ‘Zdrowaś Maryjo’; **wiersza** – *Polak mały*, pomijając kilka rymowanek, rymowanych urywków bez tytułów w języku białoruskim oraz rosyjskim.

Również jako miłośnik twórczości Mickiewicza, a szczególnie *Pana Tadeusza*, którego cytatem z epilogu⁷³ otwiera powieść *Wilcze łąki*, autor przywołuje **nazwę bohatera** z bajki *Pani Twardowska* – *pan Twardowski* czy postać znaną w folklorze białoruskim – *Janka* oraz literaturze rosyjskiej – *głupi Jaś* w bajce Aleksieja Tołstoja *Wdzięczność szczupaka*. Interesująca jest fikcyjna **nazwa aktorki filmowej** *Kata Hari*, której określenie jako zrost jest odpowiednikiem nazwy kotliny *Kalahari*⁷⁴ w Afryce.

Jako realistyczne są nazwy świąt, czyli **heartonimy**: ze zmienionym szykiem *Rok Nowy / Nowy Rok, Roku Pańskiego, Wigilia, Boże Narodzenie, Palmowa Niedziela, Wielkanoc* oraz potoczna nazwa *Zielna*, czyli liturgiczne święto Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, np.: „(...) pod obrazem Matki Bożej, zioła na Zielną zbierane, (...) baze od Palmowej Niedzieli”⁷⁵.

Kosmonimy oraz teonimy

Zaobserwowałam zaledwie trzy **kosmonimy**: *Gwiazdka, Księżyc, Wszechświat* oraz liczne nazwy religijne jako **teonimy**, jak również wielonarodowościowe określenie Boga: *Pan Bóg, Bóg / Boh, Allah / Ałlach; Ojciec, Bóg w Trójcy Przenajświętszej; miłosierdzia Bożego; Sąd Ostateczny*. Przywołano Jezusa w pozdrowieniu w języku łacińskim: *Laudater Jesus Christus* ‘Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus’ czy w zwrocie: *Pan Jezus* oraz jako syna: *w imię Ojca i Syna*. Czterokrotnie wymieniono bliskoznaczne określenia Maryi: *Matka Boża*

⁷³ Żakiewicz we wstępie do *Wilczych łąk* przytoczył cytat z epilogu współczesnego wydania *Pana Tadeusza*, ze zmienioną kolejnością pierwszych dwu wersów: „Gdziem rzadko płakał, a nigdy nie zgrzytał,/ Te kraje rad bym myślami powitał,/ Kraje dzieciństwa, gdzie człowiek po świecie/ Biegł jak po łące... Adam Mickiewicz”.

⁷⁴ J. Grzenia, op. cit., s. 203.

⁷⁵ Z. Żakiewicz, *Wilcze łąki*, op. cit., s. 123.

/ *Matka Najświętsza* / *Niewiasta* / *Łono Kościoła*. Wyodrębniłam **nazwy duchów**: *Anioł Stróż*, *Duch Marszałka*, *Powstaniec*, negatywnego: *Wąż* / wsch. *Satana* 'szatan', z którym wiąże się powiedzenie ze zdrobniąłą pluralną formą utworzoną od ap. *kulik* – *kuliczki* > *Kuliczki*, która na skutek onimizacji otrzymała funkcję wskazywania oraz postaci religijnych z Pisma Świętego i kanonu świętych: *król Herod*, *św. Mikołaj*.

Podsumowanie

Wyekscerpowane oraz omówione powyżej nazwy własne w nieznanym stopniu są fikcyjne, jak np. imiona, nazwiska czy przezwiska, jednak w grupie nazw geograficznych dominują autentyczne nazwy miejscowości, co również widoczne jest wśród wyodrębnionych chrematonimów, jakimi są: akcjonim, ergonimy, eklezjonimy, heartonimy, teonimy. To wskazuje, że Żakiewicz pragnął w powieści *Wilcze łąki* zachować koloryt ziemi ojczystej, która jest wielokulturowa i wielojęzyczna ze śladami języka litewskiego, bogata w folklor białoruski z postaciami fantastycznymi (pieriekidyszami), który w powieści przybliżyła małemu Rysiowi pomoc domowa – Mańka. Ta augmentatywna forma imienia w tekście została przywołana najczęściej – 76 razy. Natomiast enklawą polskości pozostaje rodzina, gdzie mały Rysiu kształtuje się duchowo szczególnie pod czujną opieką matki, pani Wołczackiej oraz nieco rzadziej wymienianego ojca – pana Wołczackiego.

Dominującą cechą wszystkich nazw własnych jest funkcja indywidualizująca. Również antroponimy, toponimy, wybrane chrematonimy pełnią funkcję lokalizującą w czasie i przestrzeni. Przede wszystkim imiona derywowane gwarowymi sufiksami: *-ka*, *-ko*, *-eczka*, *-eńka* pełnią funkcję ekspresywną, natomiast nazwiska odapelatywne prymarne, zakończone na *-icz*, jak również na *-ski*, *-cki* ze zwrotem *pan* – funkcję socjologiczną.

Irena Kulik

Skróty:

- ap. – apelatyw (wyraz pospolity)
autent. – autentyczny
błr. – białoruski
eks. – ekspresywny
im. m. – imię męskie
lit. – litewski
n. m. – nazwa miejscowości
plur. – pluralny (mnogi)
pol. – polski
por. – porównać
prow. – prowincjonalny
przym. – przymiotnik
reg. – regionalny
ros. – rosyjski
ukr. – ukraiński

Bibliografia

- Apanowicz Franciszek, *Zbigniew Żakiewicz – rusycysta. Uwagi i wspomnienia w piętą rocznicę śmierci*, *Kronika „Studia Rossica Gedanensia”* 2015, t. 2, s. 513–523.
- Borzyszkowski Józef, *Zbigniew Żakiewicz (1933–2010) – pisarz i nauczyciel akademicki, piewca Wileńszczyzny i kaszubszczyzny jako polskich Kresów i ostoji kultury bałtostowiańskiej*, *„Acta Cassubiana”* 2010, t. 13, s. 484–488.
- Brückner Aleksander, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1970.
- Dacewicz Leonarda, *Imiona w strukturze nazwisk dawnych mieszkańców polsko-litewsko-wschodniostowiańskiego pogranicza jako fakt kulturowy*, [w:] *Pogranicza, Kresy, Wschód a idee Europy*, red. A. Janicka, G. Kowalski, Ł. Zabielski, Katedra Badań Filologicznych „Wschód – Zachód”, Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku, Stowarzyszenie Naukowe „Oikoumene”, Białystok 2013, s. 269–280.
- Dęboróg-Bylczyński Maciej, *Pamięć, nostalgia, tożsamość. Kulturowe aspekty estetyki pogranicza w twórczości Zbigniewa Żakiewicza*, www.e-bookowo.pl, 2009, https://cf-tk.statiki.pl/images/files/086/@9788361184553_33,145677.pdf [dostęp: 15.11.2021].
- Cieślíkowska Aleksandra, *Przez wiska*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, IJP PAN, Kraków 2005, s. 119–134.

- Fros Henryk, Sowa Franciszek, *Twoje imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, WAM, Kraków 1979.
- Grzenia Jan, *Słownik nazw własnych*, PWN, Warszawa 2002.
- Gałkowski Artur, *Definicja i zakres chrematonimii*, „Folia Onomastica Croatica” 2018, t. 27, s. 1–14.
- Głowacki Jerzy, *Zoonimy w utworach Edwarda Niziurskiego*, [w:] *Onomastyka literacka*, red. M. Biolik, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Olsztyn 1993, s. 219–223.
- Handke Kwiryna, *Nazewnictwo jako narzędzie ekspresji*, [w:] *Onomastyka literacka*, red. M. Biolik, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Olsztyn 1993, s. 41–49.
- Handke Kwiryna, *Nazewnictwo miejskie*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, IJP PAN, Kraków 2005, s. 283–307.
- Hrinčenko Borys Dmytrovyč, *Krestnyje imena ludej*, [w:] *Slovar' ukraïnskago jazyka*, t. 4. Kiev 1909.
- Kaleta Zofia, *Teoria nazw własnych*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, IJP PAN, Kraków 2005, s. 15–36.
- Karłowicz Jan i in., *Słownik języka polskiego*, t. 1–8, Warszawa 1900–1927.
- Kęsikowa Urszula, *O tytułach utworów literackich M. Rodziewiczówny*, [w:] *Onomastyka literacka*, red. M. Biolik, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Olsztyn 1993, s. 347–350.
- Kosyl Czesław, *Główne nurty nazewnictwa literackiego (zarys syntezy)*, [w:] *Onomastyka literacka*, red. M. Biolik, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Olsztyn 1993, s. 67–100.
- Legieżyńska Anna, *Odnawianie Tryptyku wileńskiego Zbigniewa Żakiewicza*, [w:] *Zagadnienie bilingwizmu, Seria I: Dwujęzyczni pisarze litewscy i polscy*, red. A. Baranow, J. Ławski, Prymat, Białystok–Vilnius 2017, s. 415–432.
- Makarski Władysław, *Przestrzeń w „Panu Tadeuszu”*, „Roczniki Stacji Naukowej PAN” 2004 (Paryż), t. 7, s. 27–44.
- Makarski Władysław, *Szkic o tytułach utworów Juliusza Słowackiego*, „Dialog Dwoch Kultur [Dialog Dvoh Kul'tur]” 2015, nr 10, s. 109–120.
- Malec Maria, *Staropolskie skrócone nazwy osobowe od imion dwuczłonowych*, Ossolineum, Wrocław 1982.
- Malec Maria, *Imiona w funkcji chrematonimów – nazw obiektów i instytucji związanych z nowoczesną cywilizacją* [w:] M. Malec, *Imię w polskiej antroponimii i kulturze*, DWN, Kraków 2001, s. 104–105.

- Malec Maria, *Etnonimy*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, IJP, PAN, Kraków 2005, s. 181–188.
- Milewski Tadeusz, *Imiona osobowe jako zwierciadło kultury*, [w:] T. Milewski, *Indoeuropejskie imiona osobowe*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1969, s. 147–154.
- Mrózek Robert, *Nazwy terenowe*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, IJP PAN, Kraków 2005, s. 231–257.
- Oronowicz-Kida Ewa, *Przeszłość w nazwach własnych zapisana (Na podstawie „Pamiętnika” Andrzeja Urbana)*, „Słowo. Studia Językoznawcze” 2017, t. 8, s. 154–162.
- Pańkova Olga, *Litwa Mickiewiczowska w powieści Ż. Żakiewicza „Wilcze łąki”*, [w:] *Tvorčestvo Adama Mickieviča i sovremennaja mirovaja kultura*, Grodno 2010, s. 158–162.
- Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, IJP PAN, Kraków 2005.
- Sicińska Katarzyna, *Tytuły utworów w cyklu „Na skalnym Podhalu” Kazimierza Tetmajera – struktura syntaktyczno-semantyczna, uwarunkowania stylistyczne i tekstowe, funkcje*, „Onomastica” 2019, t. 63, s. 181–207.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, t. 1–15, Warszawa 1986–1987.
- Taszycki Witold, *Słownik staropolskich nazw osobowych*, t. 1–7, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1965–1983.
- Tomczak Lucyna, *Słownik odapelatywnych nazwisk Polaków*, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2003.
- Vaitkevičiūtė Valerija, *Wielki słownik polsko-litewski*, t. 1–2, Marijampolė 2003.
- Walkowiak Justyna B., *Litewskie nazwiska Polaków. Słownik etymologiczno-frekwencyjny*, UAM, Poznań 2019.
- Zdanowicz Aleksander, i in., *Słownik języka polskiego*, Wilno 1861.
- Żakiewicz Zbigniew, *Z Panem Tadeuszem i Wielką Improwizacją spoufalony...*, [w:] *Mickiewicz i ja – pisarze o Mickiewiczu*, t. 5. s. 188–191, https://rcin.org.pl/Content/65159/WA248_72355_P-I-2524_zakiewicz-z-panem_o.pdf [dostęp: 15.11.2021].
- Żakiewicz Zbigniew, *Tryptyk wileński, słowo/obraz terytoria*, Gdańsk 2005.
- Żakiewicz Zbigniew, *Wilcze łąki*, Czytelnik, Warszawa 1982.
- Zbigniew Żakiewicz (1933–2010)*, „Strony” 2010, t. 6, s. 72–73.
- Żyłko Bogusław, *Podróż(e) na Kresy ze Zbigniewem Żakiewiczem*, „Studia Rossica Gedanensia” 2015, t. 2, s. 524–536.
- Żyłko Bogusław, *Wyobraźnia przestrzenna Zbigniewa Żakiewicza*, „Topos” 2018, nr 25 (2), s. 102–110.

Proper Names Based on Zbigniew Żakiewicz's Novel *Wolf Meadows*

Key words

Northeastern Borderlands, Zbigniew Żakiewicz, *Wolf Meadows*, literary onomastics

Summary

The first part of Zbigniew Żakiewicz's *Vilnius Triptych* is *Wolf Meadows*. It consists of 22 short stories with fantasy elements. As a separate book, it was published in 1982 in Warsaw by the Czytelnik Publishing House. The story is set in the 1930s in the Northeastern Borderlands, in what is now the Republic of Belarus. The main character is a seven-year-old boy, Ryś Wołczacki, and from his perspective the world around him has been recreated, with the characteristic language of the region, whose features are noticeable in proper names. They were analysed and presented in specific groups: literary titles, antonyms, geographic names, zonyms, chrematonyms, cosmonyms and theonyms.